

Віктор НЕМЕЦЬ

**ЕТАП ВИВІДУВАННЯ
У СТРУКТУРІ
ТРАДИЦІЙНОГО ВЕСІЛЛЯ
ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОЇ
ВОЛИНИ: НОМІНАЦІЇ, ФОРМИ,
АТРИБУТИ
(друга пол. ХІХ — поч. ХХ ст.)**

У статті на основі польових етнографічних матеріалів і опублікованих джерел та історіографії аналізуються номінації, форми та атрибути весільного етапу вивідування на теренах етнографічної Волині. Результати дослідження мають допомогти у визначенні місця волинського весілля в типологічній класифікації українського весільного обряду.

Ключові слова: вивідування, локальні назви, форми, атрибути.

© В. НЕМЕЦЬ, 2012

У всіх слов'янських народів, в тому числі й в українців, першою зустріччю представників родин майбутніх молодят вважалося вивідування. Ініціатором такого контакту був наречений та його родина, які хотіли довідатись про наміри батьків молодії щодо ймовірного шлюбу [11, с. 21]. Попередньо засилаючи до дівчини когось із своїх родичів (найчастіше — тітку, сестру, часом матір [16, с. 63]) як медіатора, парубок тим самим убезпечував себе від несподіваної і неприємної відмови під час сватання. З цієї точки зору вивідування було свого роду санкцією на засватування хлопцем дівчини. Примітно, що у сербів Метохії функція вивідування покладалася на дядька молодого по материнській лінії [12, с. 100], що, на наш погляд, можна розглядати як прояв авункулату [25, с. 603]. Найдавніші відомості про етап вивідування на теренах Волині зустрічаємо вже у матеріалах, зафіксованих як українськими, так і польськими народознавцями в другій половині ХІХ століття. Одним з перших звернув на нього увагу польський краєзнавець Тадеуш Стецький, означивши його «змовинами» [34, с. 65], що відбувалися наступним чином: хлопець посилав до хати своєї обраниці старшу, досвідчену жінку; у випадку позитивного результату вивідин жінка чимдуж поспішала до парубка, щоб повідомити йому щасливу новину. Прощаючись з батьками дівчини і відповідаючи на їхнє запрошення, вона відказувала: «*Та прийду, прийду незабаром помагати коровай місити...*» [34, с. 66]. Аналогічна назва була виявлена нами на території Шумського району Тернопільської області (центральна частина Волині): «*На змовини ходили, оприділили на коли сватання, та й сватали*» [1, с. 7], «*то [коли] хтось з роду [йде] — то то змовини, а сватання — то як два мужчини прийде*» [1, с. 15], «*[...] послали чоловіка на змовини. Пішов, розпитався там, і сказали, коли можна прийти на сватання*» [1, с. 67]. Інший відомий польський вчений Оскар Кольберг в описі весілля з теренів етнографічної Волині, прилеглих до Холмщини (Лівобережного Побужжя), подає назву «змовини» як найменування етапу, що за змістом і складом учасників нагадує заручини: молодий брав зі собою старосту, старостину, дружбу, старшого свата, хорунжого, музик і йшов до хати молодії, що чекала на нього зі своїми гостями [31, с. 35]. Натомість, український дослідник Павло Чубинський в матеріалах з північних районів центральної Волині наводить локальну назву

«змовини» на означення сватання, а попередній етап подає як «розвідки», функцію вивідування в яких, як і за даними Т. Стецького, виконувала старша жінка: в перемовинах з батьками дівчини вона по-слуговувалася тією ж алегоричною промовою (про загублену теличку і т. п. — *В. Н.*), яку зазвичай використовували свати. В той же час, на теренах центральної частини Волині етап вивідування спорадично називався «договорами» [2, с. 14].

Часом деякі іноземні народознавці, фіксуєючи в своїх записах присутність етапу вивідування в структурі весільного обряду Волині, втім, не наводили його локальної назви, а лише застосовували відповідник з рідної для них мови. До прикладу, польська дослідниця Ванда Малиновська, описуючи етап вивідування в селі Кудинівцях Золочівського повіту (зараз — село Кудинівці Зборівського району Тернопільської області), що на Волинсько-Опільському пограниччі, називає його «zwiadu» [32, s. 244]. В перекладі з польської мови «zwiadu» — дії, спрямовані на отримання попередньої інформації перед початком якоїсь справи [30, s. 1395]. Інакше кажучи, ця дефініція відображає суть етапу вивідування, тобто з'ясування намірів родини молодого щодо можливого весілля. Крім того, згаданий етап побутував фактично на всій території Польщі, де був відомий під назвою «zwiadu» на Краківщині, Сандомирщині і в Мазовії [28, s. 31]. До слова, роль «вивідувача» на Золочівщині виконував той самий поважний господар, який згодом йшов з молодим сватати дівчину [32, s. 244].

Наявний масив джерел дає змогу виокремити три основні форми, яких зазвичай набував етап вивідування на теренах Волині в другій половині XIX — на початку XX століття:

1. Попередня домовленість про весілля між родинами хлопця і дівчини, що здійснювалася за посередництвом третьої особи (представника роду, сусіда тощо). За даними польського краєзнавця Броніслава Сокальського у селах Сокальщини (галицька частина Волині) вивідування було окремим етапом, що передувало «зальотам», тобто сватанню [33, s. 94]. За його словами коли парубок вирішував одружитись на обраній дівчині, то перш ніж свататись, посилав до неї когось із родичів (чоловіка або жінку) з метою з'ясування її намірів [33, s. 94]. Також на Сокальщині функцію

вивідування міг виконувати й зовсім чужий чоловік, якого згодом на весіллі називали дружбою. Цікаво, що цей чоловік, розмовляючи з батьками дівчини, не мав права перейти за сволок її хати — в іншому випадку молодця була б змушена відмовитися від весілля з даним парубком [14, с. 129]. Як стверджує білоруський дослідник Альберт Байбурін, поперечне розташування сволока зумовило те, що йому приписують роль символічної межі між «внутрішньою» («передньою») і «зовнішньою» («задньою») частинами хати [9, с. 145]. Гість (тобто чужий, в тому числі й етимологічно), зайшовши до хати, не повинен був переходити за сволок без запрошення господарів. Як бачимо, в такій ролі опиняється посланець від молодого, оскільки майбутнє весілля на момент початку вивідування ще не було доконаним фактом. Вважалося, що у випадку порушення цієї заборони в домі молодого не буде ладу. Подекуди в західній частині Волині зустрічаємо спеціальні найменування «вивідувачів», як, наприклад, в селі Нестаничі Радехівського району, де посланця від родини молодого називали «райбідую» [8, с. 145], оскільки він «рає (старається. — *В. Н.*), аби женилися. *Втрясає: ти, дівчино, йди за него, бо то добрий. А «біда» — бо то не завжди виходило добре...»* [4, с. 106]. На цих же теренах «райбиду» могла спорадично засилати й сторона молодого, але судячи зі свідчення інформатора, подібний варіант вважався дещо непристойним: «*Переважно від хлопця йшов той посланець. Було так, що від дівчини, але то вже секрет, бо то було не гонорово. Як якийсь такий плохий хлопець, а дівчина ще трохи хитріша, хоче туди попасти, то каже: «О, там від Парані, чи від Ганнусі до того Йося там ходили вже договорюваться»* [4, с. 106]. Як уже зазначалося, в ролі медіатора між родами хлопця і дівчини могла бути й жінка: «*Йде жінка і питається, чи можна прийти в зальоти. А як молода не хоче, то й крутить, знаєте... Але вже таке: як прийшла та жінка, то її вже вкрутять, ту молоду, щоб вже вона пішла [заміж]*» [7, с. 34]. «*Прямо так посилає жінку. Питається, чи вона [молода] согласна йти. Вона з молодого, з тєю дівчиною, поговорить*» [7, с. 47].

2. Вивідування, яке здійснювали батьки парубка. Звичаєве право українців, зокрема й воли-

нян, засвідчувало, що кожна людина належить до певного роду і користується правами певної соціальної категорії. Соціальні ж зв'язки зберігають природний, органічний характер, а відтак, будь-який вибір, особливо шлюбний, так само враховує інтереси роду, родини, норми честі. Тому очевидно, що одним із найважливіших пріоритетів етапу вивідування було рішення батьків хлопця і дівчини. Непогора молодих в даному питанні могла вилитися не лише у відмову батьківського благословення на шлюб, а й у позбавлення частки майна, віна, посагу, передусім — землі, як запоруки добробуту будь-якої сільської родини. Вважалося, що батьки «більше прожили на світі, більше людей бачили і краще їх знають» [26, с. 38], а тому просто не могли обрати для своїх дітей недостойних наречених. Пріоритет батьківського вибору підтверджують численні свідчення інформаторів з різних районів Волині: «Колись так, з родини якої ти: в мене є син, а в тебе дочка. То [йдуть] питають, з якої родини, чи не п'яниця» [1, с. 30], «батьки собі раніше зв'язуються» [1, с. 44], «так було, що та молода хотіла, чи не хотіла, а тато з мамою сказав, що він пристойний, що ми віддаєм — і підеш» [1, с. 72], «От тепер: хлопець з дівчиною знакомий і тоді вже вони женяться. А колись було інакше — як батьки хочуть» [7, с. 127]. «Є таке, що примушували батьки виходити заміж. Вона не хоче його, а батьки заставляли» [3, с. 2]. «Бере сина фурую везе, батько. Ну, і вже на приметі якусь вони дівчину знають. Приїжджає і каже: «Ой, доню, що ж робити?! Кінь на дорозі, і треба сміття, щоб підкормити того коня». А вона пішла, віддала кучу сміття. Поїхали далі. Поїхали далі ще там туди шукать. Знов те саме каже. З неї хазяйки не буде; як вона позмітала стільки сміття в хаті, то яка з неї буде господиня?! То тепер то не так, а колись треба, щоб в дворі була хазяйка. Ідуть далі. Ну, далі знов таке саме. Ідуть вже до третьої. Заїжджають, заходять. А вона каже: «Ой, не знаю, — я вам нічого не поможу». — «Ну та як? — «У мене сміття нема». А він каже: «Ну хоч жменьку». — «Ну, я подивлюся». Ходила-ходила, стрясала: «В мене нема, не обіжайтеся. Рятуйте чим хочете свого коня, — в мене нема». —

Ну, він тоді каже до свого сина: «Ото буде жінка, ото буде хазяйка, ото буде чистоплотна жінка. Оту треба взяти». Ну, як батьки сказали, так було» [1, с. 72].

3. Вивідування, яке здійснював парубок особисто. Нерідко на теренах Волині молодий і сам, без відома батьків, міг обирати собі наречену. Причому часом цей вибір ґрунтувався не стільки на почуттях до певної дівчини, скільки на розмірі приданого, яке за нею давали, зокрема — земельного наділу: «Як має дівка багато землі, то кавалер приходить до неї в свати, а та, що не має землі, та бідна, то ту так скоро не сватають» [3, с. 50], «брали багатших, щоб земля була» [5, с. 21], «то так вибирають: хай буде сліпа [дівчина] на єдно око, аби тільки поле було» [6, с. 33]. Проте траплялися й виняткові ситуації, як, наприклад, в одному зі сіл центральної частини Волині: «Мій батько як брав матір, то сім років батьки не розрішували йому брати, бо бідна була, а хотіли багату. А він не хотів, хотів таку, яку він любить. Сім років не міг взяти, ходив. Але добре, що він все-таки взяв, що він хотів. Хотіли колись з полем. То батько сказав, що «поле полем, а чорт перед очима буде, — я не хочу». Та й взяв таку, яку він хотів» [6, с. 59]. Втім, фактор наявності значних земельних угідь як критерій вибору нареченої був цілком нівельований радянською владою внаслідок політики розкуркулення і колективізації в 30—40-х рр. ХХ ст. — спочатку на східній частині етнографічної Волині, а згодом і на західній та центральній, які з 1921 до 1945 рр. входили до складу Польщі [19, с. 147]. Цікавий різновид вивідування за безпосередньої участі парубка був зафіксований дослідницею Іриною Несен в одному із сіл Славутщини (центральна частина Волині): хлопець приносив сумку з хлібом і вішав на кілок у снігах хати своєї обраниці. Через кілька днів навідувався знову. У випадку, коли торба лишалася на своєму місці, це було йому знаком негативного ставлення батьків дівчини [22, с. 31].

Як уже згадувалося, в другій половині ХІХ — на початку ХХ століття етап вивідування був невід'ємним елементом передвесільного циклу не лише на Волині, а й майже повсюдно в Україні. Зокрема, на Поліссі, що межує з Волинню на півночі, зустрічаємо значно більше локальних назв етапу ви-

видування. Серед них на Західному Поліссі — «пирипитки» [17, с. 185], в Центральному Поліссі — «попіти» [24, с. 40], «попітки» [23, с. 92], «умовини» [21, с. 298], «нагляди» [22, с. 30], «запіти» [22, с. 30], «закази» [22, с. 30], на лівобережному Поліссі — «допитки» [20, с. 71], на білоруському Поліссі — «допити» [18, с. 15], «допитини» [18, с. 15]. Так само, як і на Волині, на Поліссі вивідування нерідко було прерогативою жінок. До прикладу, на Берестейщині (Західне Полісся) «пирипитки» відбувалися серед тижня (середа, четвер), а в ролі вивідувачів зазвичай виступали тітки парубка [17, с. 185]. За свідченнями І. Несен [22, с. 30] та С. Двораковського [29, с. 281], в Центральному Поліссі попередню домовленість з батьками молодої укладали переважно мати і хрещена, хоча іноді, як і на Волині, траплялися випадки вивідування чоловіками (батько, хрещений) [22, с. 30].

Важливого значення вивідуванню як можливості запобігання ганьби під час сватання надавали й на теренах Опілля та Поділля, суміжних з Волинню на півдні. Так, в одному з найдавніших описів подільського весілля етнографа і громадського діяча Ігнатія Галька [10, с. 122] етап вивідування розглядається як перший офіційний контакт сторони молодого з родом молодої. За словами автора, парубок, маючи на меті з'ясувати наміри дівчини та її родини щодо шлюбу, заслав до неї якогось чоловіка [15, с. 7]. Якщо ж подібний візит виявлявся негативним для хлопця, сільська молодь, щоб виставити його на посміховисько, споруджувала наступного дня біля корчми величнього солом'яного макогона [15, с. 8], що за їхнім задумом мало б підкреслити те, що цей парубок «облизав макогона», тобто отримав відмову. На Правобережному Середньому Подніпров'ї, що прилягає до Волині на сході, вивідування часом структурно поділялося на дві частини: спочатку до родини молодої навідувався посланець (сват, або сваха) від роду молодого, а згодом, у випадку позитивної реакції на цей візит, відбувалася зустріч між батьками молодих у корчмі, під час якої узгоджувалося питання приданого, а також призначався день, коли молодий мав прийти зі сватами по рушники [13, с. 52]. Цікаво, посередниками при такій зустрічі батьків найчастіше виступали згадані сват, або сваха [13, с. 52].

Головним атрибутом етапу вивідування на теренах України слід вважати хліб, який батьки молодої приймали від представників родини молодого на знак укладення попередньої домовленості про майбутнє весілля [21, с. 298]; якщо таку домовленість між родинами з тих чи інших причин розривали, то хліб повертали родині парубка. Подєкуди на Правобережному Середньому Подніпров'ї на знак досягнення згоди між сторонами під час вивідування хліб обов'язково споживали [27, с. 176]. Стосовно ж Волині, то тут присутність хліба як атрибута етапу вивідування зафіксовано лише спорадично.

Як бачимо, етап вивідування на Волині мав характер формальної попередньої угоди про майбутнє весілля, тобто був лише першим кроком на шляху до визнання шлюбного союзу сільською громадою. В іншому випадку можна було б піддати сумніву доцільність інших етапів передвесільної ритуальної частини — сватання, оглядин, і, насамперед, заручин.

Таким чином, наше дослідження зумовлює наступні висновки:

У другій половині ХІХ — на початку ХХ ст. етап вивідування був невід'ємною складовою передвесільного циклу на теренах історико-етнографічної Волині.

Польові етнографічні матеріали та опубліковані джерела вказують на наявність трьох форм цього етапу на теренах Волині, відмінність між якими полягала у персонах виконавців функції вивідування. У першому і найпоширенішому випадку це був представник роду, або спеціально запрошена стороння особа, у другому — батьки парубка, у третьому — сам парубок.

Хліб, як основний атрибут етапу вивідування в Україні в цілому, на досліджуваних теренах виявляється спорадично.

Коли на початку ХХ ст. вплив батьків на вибір шлюбних партнерів для своїх дітей почав слабнути, вивідування, втрачаючи функціональний підтекст, зазнає змін у структурному відношенні — об'єднується зі сватанням, або зникає як окремий етап взагалі.

1. Архів Інституту народознавства НАН України (Далі: Архів ІН НАНУ). — Ф. 1. — Оп. 2. Польові етнографічні матеріали до теми «Весільна обрядовість»,

- зафіксовані аспірантом Немецом Віктором Ришардовичем 1—6 червня 2010 р. у Шумському районі Тернопільської області. — 80 арк.
2. Архів ІН НАНУ. — Ф. 1. — Оп. 2. Польові етнографічні матеріали до теми «Весільна обрядовість», зафіксовані аспірантом Немецом Віктором Ришардовичем 26—30 серпня 2010 р. у Здолбунівському районі Рівненської області. — 86 арк.
 3. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (Далі: Архів ЛНУ). — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 159-Е. — 86 арк.
 4. Архів ЛНУ. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 178-Е. — 122 арк.
 5. Архів ЛНУ. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 220-Е. — 75 арк.
 6. Архів ЛНУ. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 300-Е. — 121 арк.
 7. Архів ЛНУ. — Ф. 119. — Оп. 17. — Спр. 344-Е. — 215 арк.
 8. Архів Радехівського районного історико-краєзнавчого музею. — Краєзнавчий архів Івана Діка. — Оп. 5. — Спр. 12. — 152 арк.
 9. Байбурин А.К. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян / Альберт Кашфулович Байбурин. — Л. : Наука, 1983. — 188 с.
 10. Білоус В. Етнографічні дослідження на західноукраїнських землях у третій чверті XIX ст. / Віра Білоус. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2000. — 187 с.
 11. Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні / Валентина Кирилівна Борисенко. — К. : Наукова думка, 1988. — 192 с.
 12. Брак у народів Центральної и Юго-Восточной Европы. — М. : Наука, 1988. — 238 с.
 13. Брижко М. Весілля в містечку Дубовій, Уманського повіту / Маркил Брижко // Матеріали до української етнології. — Львів, 1919. — Т. 19—20. — С. 51—74.
 14. Весілля на Сокальщині. Текст і музику записав І. Чабан. 1922—1927 // Весілля. [Збірник]: у 2-х кн. — К. : Наукова думка, 1970. — Кн. 2. — С. 125—182.
 15. Галька І. Народні звичаї і обряди з околиць над Збручем / Ігнатій Галька. — Львів, 1860. — 144 с.
 16. Здоровега Н.І. Нариси народної весільної обрядовості на Україні / Неоніла Іванівна Здоровега. — К. : Наукова думка, 1974. — 159 с.
 17. Климчук Ф. Традиційне весілля села Симоновичі / Федір Климчук // Вісник Львівського університету: Серія філологічна. — Львів : ЛДУ ім. І. Франка, 1999. — Вип. 27. — С. 185—274.
 18. Крачковский Ю.Ф. Быт западно-русского селянина / Юлиан Фомич Крачковский. — М., 1874. — 212 с.
 19. Кульчицький С. Україна між двома війнами (1921—1939 рр.) / Станіслав Кульчицький. — К. : Альтернативи, 1999. — 335 с.
 20. Литвинова-Бартош П. Весільні обряди і звичаї у селі Землянці Глухівського повіту / Пелагея Литвинова-Бартош // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1900. — Т. 3. — С. 70—173.
 21. Несен І.І. Весільний обряд: традиційна структура / Ірина Іванівна Несен // Полісся України: Матеріали історико-етнографічного дослідження. — Львів : ІН НАН України, 2003. — Вип. 3 : У межиріччі Ужа і Тетерева. 1996. — С. 297—322.
 22. Несен І.І. Весільний ритуал Центрального Полісся: традиційна структура та реліктові форми / Ірина Іванівна Несен. — К. : Центр захисту культурної спадщини від надзвичайних ситуацій, 2005. — 280 с.
 23. Несен І.І. Околична шляхта Центрального Полісся: особливості весільного ритуалу / Ірина Іванівна Несен // Народна творчість та етнографія. — К., 2004. — № 6. — С. 91—97.
 24. Несен І.І. До питання типології весільного обряду північної Рівненщини / Ірина Іванівна Несен // Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся. Матеріали комплексних наукових експедицій Рівненського фольклорно-етнографічного товариства. — Рівне, 2011. — Вип. I. — С. 39—49.
 25. Тиводар М. Етнологія: Навч. посіб. / Михайло Тиводар. — Львів : Світ, 2004. — 624 с.
 26. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, снаряженной императорским Русским географическим обществом. Юго-западный отдел. Материалы и исследования, собранные д. чл. П.П. Чубинским. — СПб., 1872. — Т. 6. — 408 с.
 27. Щербань С. Весілля у селі Краснопілка на Уманщині / Світлана Щербань // Українська родина: Родинний і громадський побут / упоряд. Лідія Орел. — К., 2000. — С. 176—201.
 28. Biegeleisen H. Wesele / Henryk Biegeleisen. — Lwów, 1928. — 512 s.
 29. Dworakowski St. Obrzędy weselne w Niemowiczah / Stanisław Dworakowski // Rocznik Wołyński. — Równe, 1939. — Т. 8. — S. 280—305.
 30. Inny słownik języka polskiego. — Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2000 — 1467 s.
 31. Kolberg O. Wołyń: Obrzędy, melodye, pieśni z brulionów pośmiertnych przy współudziale St. Fishera i F. Szopskiego wyd. J. Tretiak / Oskar Kolberg. — Kraków, 1907. — 450 s.
 32. Malinowska W. Obrzędy weselne ludu ruskiego we wsi Kudynogcach, powiecie Złoczowskim / Wanda Malinowska // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. — Kraków, 1883. — Т. 7. — S. 244—264.
 33. Sokalski B. Powiat Sokalski pod względem geograficznym, historycznym i ekonomicznym / Bronisław Sokalski. — Lwów, 1899. — 491 s.
 34. Stecki T. Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym / Tadeusz Stecki. — Lwów, 1864. — Т. I. — 388 s.

Viktor Nyemyets

THE STAGE OF SCOUTING
IN THE STRUCTURE
OF TRADITIONAL WEDDING RITE
IN ETHNOGRAPHIC VOLHYNIA:
NOMINATIONS, FORMS, ATTRIBUTES
(second half XIX to early XX cc.)

The paper based upon field ethnographic data and literary sources presents an analysis of nominations, forms and attributes of scouting («vyviduvannya») wedding stage in the territories of ethnographical Volhynia. The results of this investigation are being called to solve the problem of defining the place of wedding ritual of Volhynia in the typological classification of the Ukrainian wedding ritual.

Keywords: scouting («vyviduvannya»), local names, forms, attributes.

Виктор Немец

ЭТАП ВЫВЕДЫВАНИЯ
В СТРУКТУРЕ ТРАДИЦИОННОЙ СВАДЬБЫ
ИСТОРИКО-ЭТНОГРАФИЧЕСКОЙ
ВОЛЫНИ: НОМИНАЦИИ,
ФОРМЫ, АТТРИБУТЫ
(вт. пол. XIX — нач. XX в.)

В статье на основании полевых этнографических материалов и опубликованных источников осуществляется анализ номинаций, форм и атрибутов свадебного этапа выведывания на территории этнографической Волыни. Результаты данного исследования призваны помочь в деле определения места волынской свадьбы в типологической классификации украинского свадебного обряда.

Ключевые слова: выведывание, локальные названия, формы, атрибуты.